

Аналіз психологічної суверенності як феномена особистісного стилю

Hlavinska O.D. Analysis of psychological sovereignty as a phenomenon of personality-based style / O.D. Hlavinska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskiy Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskiy : Aksioma, 2016. – P. 90–99.

О.Д. Главінська. Аналіз психологічної суверенності як феномена особистісного стилю. Проаналізовано актуальність проблеми суверенізації особистості. Представлено філософський і психологічний зміст проблематики як значущої складової буття, яка визначає стратегію життя людини. Визначено теоретичну платформу і доведено, що категорія «особистісна суверенність» потребує психологічного, фізіологічного та соціокультурного уточнення. Порівняно різноманіття уявлень про зміст, природу та функції особистісної суверенності, яка визначається спочатку у психології поняттями «автентичність», «автономність», а згодом «суверенність». Вказані поняття представлено швидше як синоніми, а не поняття, що мають свій обсяг і феноменологію. Розглянуто досягнення психологічної суверенності (особистісної автономії) через перспективу дослідження психологічного простору особистості, що включає комплекс фізичних, соціальних і психологічних явищ, з якими людина себе ототожнює (територія, особисті предмети, соціальні прихильності, установки). Описано динаміку прояву суверенності у переживанні автентичності власного буття, доречності у просторово-часових і ціннісних обставинах життя, що сприяють прийняттю і впевненості людини, яка діє згідно з власними бажаннями та переконаннями. Охарактеризовано категорію «психологічна суверенність» як стійкий соціально-психологічний конструкт, який являє собою умову і результат продуктивної діяльності в різних галузях і тому може корелювати з об'єктивними і суб'єктивними показниками життєвої успішності, адекватними віковій стадії і конкретній життєвій ситуації людини, визначає спосіб і стиль життя особистості. Психологічну суверенність проінтерпретовано як якісну характеристику особистісного стилю людини, яка проявляється у здатності захищати, розвивати і розширювати свій психологічний простір.

Ключові слова: особистісна суверенність, психологічний простір особистості, автономність особистості, кристалізація «Я», суверенізація особистісного стилю.

Е.Д. Главинская. Анализ психологической суверенности как феномена личностного стиля. В статье проанализировано актуальность проблемы суверенизации личности. Представлено философское и психологическое содержание проблематики как значимой составляющей бытия, которая определяет стратегию жизни человека. Определена теоретическая платформа и доказано, что категория «личностная суверенность» требует психологического, физиологического и социокультурного уточнения. Описано разнообразие представлений о содержании, природе и функциях личностной суверенности, которая определяется сначала в психологии понятиями «автентичность», «автономность», а спустя некоторое время «суверенность». Указанные понятия представлены скорее как синонимы, нежели понятия, которые имеют свой объем и феноменологию. Рассмотрено достижение психологической суверенности (личностной автономии) через перспективу исследования психологического пространства личности включает комплекс физических, социальных и психологических явлений, с которыми личность себя отождествляет (территория, личные предметы, социальные приверженности, установки). Описано динамику проявления суверенности в переживании автентичности собственного бытия, целесообразности в пространственно-временных и ценностных обстоятельствах жизни, что содействует принятию и уверенности личности, в том что она действует согласно собственным желаниям и убеждениям. Охарактеризовано категорию «психологическая суверенность» как стойкий социально-психологический конструкт, который представляет собой условие и результат продуктивной деятельности в разных сферах, и поэтому может коррелировать с объективными и субъективными показателями жизненного успеха, адекватными возрастной стадии и конкретной жизненной ситуации личности. Психологическую суверенность проинтерпретировано как качественную характеристику личностного стиля человека, которая проявляется в способности защищать, развивать и расширять свое психологическое пространство.

Ключевые слова: личностная суверенность, психологическое пространство личности, личностная автономность, кристаллизация «Я», суверенизация личностного стиля.

Постановка проблеми. Інтенсивність соціальних процесів у сучасному суспільстві висуває особливі вимоги до особистісної автономії, наявності власного психологічного простору, свободи та відповідальності кожної людини. Особистісна суверенність – категорія, що потребує психологічного, фізіологічного та соціокультурного уточнення. Вивчення життєдіяльності особистості вимагає детального визначення поняття як такого і шляхів його набуття. Сьогодні психологія, фізіологія і соціальні науки не можуть чітко відслідкувати це поняття, а й відтак і не можуть розробити систему факторів, що забезпечать у людини власний феномен особистісної суверенності.

Суверенізація особистості – це її духовне і моральне розкриття, позбавлення від політичної та ідеологічної закомплексованості, синдрому невпевненості, безправ'я, віднаходження нею власного «Я». Даний процес свідчить про відновлення в особистості почуття самоповаги, впевненості в надійній захищеності своїх прав, власній гідності, що особливо актуально у зв'язку з останніми суспільними подіями. Разом з тим суверенна особистість – це правова особистість, яка розуміє та поважає закон, яка володіє необхідним мінімумом юридичної культури. Потреба саме в такій реалізації та самовідчутті підтверджується сучасною українською дійсністю, де девальвація духовних цінностей, породжена трансформацією критеріїв добра та зла, справедливого та несправедливого, унеможлиблює демократичні процеси в соціумі і призводить до багатьох особистісних залежностей громадян.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема психологічного простору особистості і суверенності як його характеристики має глибокі витоки у психологічній науці (К.О. Абульханова-Славська, Л.І. Анциферова, М.М. Бахтін, Г.О. Бурмістрова, О.Р. Валєдинська, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, У. Джемс, Е. Еріксон, К. Левін, О.М. Леонтєв, С.Д. Максименко, С.К. Нартова-Бочавер, С.Л. Рубінштейн, Ю.М. Швалб, К. Юнг та ін.).

Розмаїття уявлень про зміст, природу і функцію особистісної суверенності підкреслює особливий пласт реальності, який вказує на «людину, що формується як особистість» (В.П. Зінченко), здатну здійснити «акт виходу за свої межі» (М.К. Мамардашвілі), що і позначалося спочатку у психології поняттями «автентичність», «автономність», а згодом поняттям «суверенність». У переважній більшості випадків вказані поняття розглядаються швидше як синоніми, аніж поняття, що мають свій обсяг і феноменологію.

Дж. Бюдженталль вважає змістовно близьким до саморозвитку поняття «автентичність». Він розуміє автентичність скоріше як сам процес проживання власного життя. У його концепції ключовим поняттям є «присутність», що означає не просто фізичне перебування, а усвідомлення своєї суб'єктності, контакт із внутрішнім життям. Виділяючи умови прояву автентичності, низка дослідників (С. Мадді, Д.О. Леонтєв, Є.М. Осін, Р. Пивоваров) однією з основних називають усвідомлення як відкритість власного досвіду, чутливість до самого себе, здатність слухати себе. А.Ленглі описує автентичність одночасно як спосіб жит-

тя і як певну іманентну характеристику, внутрішнє джерело трансценденції особистості, внутрішню силу, яка апіорі існує в кожній людині, але не кожна людина готова до неї прислухатися. У С.Мадді автентичність подана як певна морально-етична інтегральна характеристика, яка проявляється у життєстійкості особистості. Автентичність так само, як і здатність до саморозвитку, визначає життєстійкість особистості, оскільки дозволяє людині проживати справжнє (своє) життя і при цьому зберегти динамічну рівновагу: розвивається життя – розвивається особистість. Автентичність і суверенність можна розглядати як умову та підставу для саморозвитку особистості. Саме вони уможливають внутрішню свободу, згоду із собою, самостійність вибору і відповідальність за нього.

Констатується, що досягнення суверенності (особистісної автономії) є результатом і фактором ненасильницького, шанобливого ставлення до суб'єкта і самого суб'єкта до світу. Суверенність є також умовою і результатом продуктивної діяльності в різних галузях і тому може корелювати з об'єктивними і суб'єктивними показниками життєвої успішності, адекватними віковій стадії і конкретній життєвій ситуації людини.

Визначаючи перспективу дослідження автономії особистості, потрібно виділити роботи сучасних науковців С.В.Вальцева, В.А.Вейника, Р.А.Порошина, С.А.Попової, А.Д.Похилько та ін. Усі ці дослідники єдині в думці, що зростання особистості можливе за умови прояву її творчих зусиль. Автономія («самозаконність») – основна форма людського буття. Бути автономним означає вміти керувати собою [4].

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз проблеми психологічної суверенності як особистісного новоутворення та його впливу на стиль життя особистості.

Виклад основного матеріалу. Стиль життя, що складається в різних соціальних групах, є узагальнюючим показником якості буття усього суспільства [2]. Специфічні характеристики виробництва і споживання соціокультурних послуг, набір та зміст вільної діяльності та системи цінностей утворюють стійкий соціально-психологічний конструкт, який можна визначити як спосіб або стиль життя [3, с.14]. Однією з передумов організації та упорядкування особистого стилю життя є відчуття власної суверенності, яка дозволяє особистості розкривати динаміку змін соціально-психологічних норм та уподобань людини.

Спробуємо виокремити ключові ознаки автономно розвиненої особистості:

- цілеспрямованість – наявність високої мети вирізняє автономну особистість. Саме мета довжиною в життя визначає вектор автономного розвитку людини;
- самодостатність. Цікавий той факт, що категорія «самодостатність» є однією з найбільш вживаних в описовій психологічній характеристиці особистості, але в жодному психологічному словнику немає її визначення. Самодостатня особистість – це особистість переконана, впевнена, вона сама собою задоволена, тому що сама всього досягла. Самодостатня людина володіє внутрішньою незалежністю, знаходиться у гармонії з собою та з світом;
- здатність до самоспостереження. Автономно розвинена особистість потребує і набуває особисто пережитого досвіду;
- творча здатність. Це здатність до створення образу власного світосприйняття;
- позитивне мислення стає неодмінним атрибутом автономної особистості, яка розуміє перетворення суті в матерію за допомогою творчої сили розуму, усвідомлює потенціал свої думок і не впускає в свій розум негативу;
- духовна еволюція. Духовний розвиток автономної особистості завжди йде через індивідуально-духовну еволюцію, яка являє собою підняття особистості на вищий рівень. Це не разова акція, не поодинокий випадок, а щоденна праця особистості над собою, над своїм розвитком. Від духовного розвитку не можна відпочивати, про нього не можна забувати. Призупинення в особистісному духовному розвитку неминуче визначає духовну деградацію, втрату духовної автономії.

Проте, говорячи про особисту автономність, частіше мають на увазі незалежність, здатність приймати рішення, спираючись на внутрішню підтримку (сильний, сепаративний образ Я). Для нас цінним є те, що у визначенні суверенності, на відміну від автономності, більший акцент робиться на здатності особистості не тільки активно управляти своїм життям, а приймати його обставини. Ключовою ознакою при цьому є внутрішня згода. Таким чином, якщо в дослідженнях незалежності, некомфортності здійснюється зіставлення вчинку із заданими зовні нормами та зразками поведінки, то аналіз психологічної суверенності передбачає внутрішню емоційну згоду людини з обставинами її життя. Суверенність є не просто ознакою гармонії з самим собою як інтрапсихологічне явище, а й синергетичне ставлення до житте-

вих ситуацій, які подаються на мові середовища. Тому суверенність можна розглядати через ставлення до різних вимірів психологічного простору. Суверенність проявляється у переживанні автентичності власного буття, доречності в просторово-часових і ціннісних обставинах життя, що сприяє прийняттю і впевненості людини в тому, що вона діє згідно з власними бажаннями і переконаннями.

Як відомо, у психологічній літературі суверенність тлумачиться як особистісна характеристика, що виражається в глибокому пізнанні дійсності і освоєнні нею соціального середовища. Передумовою усвідомлення особистістю своєї суверенності є кристалізація «Я», зрілість емоційно-психологічного ставлення до світу, розвиток самосвідомості.

На думку С.К. Нартової-Бочавер, психологічна (особистісна) суверенність – це здатність людини контролювати, захищати і розвивати свій психологічний простір, заснована на узагальненому досвіді успішної автономної поведінки [1]. Психологічна суверенність являє собою форму суб'єктивності людини і дозволяє в різних формах спонтанної активності реалізувати потреби.

Психологічна суверенність передбачає не зіставлення вчинку із заданими ззовні нормами та зразками поведінки, а внутрішню емоційну згоду з обставинами життя людини. На противагу дослідженням у рамках психосинтезу, гуманістичної і екзистенціальної психології особистості, суверенність являє собою не просто ознаку гармонії особистості з самим собою, а її ставлення до життєвих ситуацій. Тому суверенність може бути вивчена виключно через відношення до різних вимірів психологічного простору. К.О. Абульханова – Славська зазначає, що поняття «суверенності» багато в чому перетинається з категорією «суб'єктність» [6]. Поняття суб'єктності конкретизується, розкривається в різноманітних суб'єктних проявах особистості. До суб'єктних проявів (властивостей) особистості різні автори відносять: активність, відповідальність, креативність, рефлексивність, цілепокладання, саморегуляцію, самоконтроль, тимчасову організацію діяльності, внутрішню свободу, гідність, особистісні смисли, цінності, самовизначення, самодіяльність, самооцінку, самовиховання, самоідентифікація і багато інших.

Розвиток суверенності та уточнення меж відбувається протягом усього життя людини, однак, особливо інтенсивно ці процеси протікають в дошкільному і підлітковому віці. У підлітковому віці суверенність знаходить своє вираження в прагненні як

до соціальної, так і територіальної автономії, недоторканності свого особистого простору.

Психологічний простір особистості – суб’єктивно значуща складова буття, яка визначає стратегію життя людини, – і включає комплекс фізичних, соціальних і психологічних явищ, з якими людина себе ототожнює (територія, особисті предмети, соціальні прихильності, установки). Суб’єктивно психологічний простір особистості спирається на сукупність фізичних і психологічних маркерів, які відділяють психологічний простір однієї людини від психологічного простору іншої людини [3].

Суверенність є не просто ознакою гармонії з самим собою, як інтрапсихологічне явище, а й синергетичне ставлення до життєвих ситуацій, які подаються мовою середовища. Тому суверенність можна розглядати через ставлення до різних вимірів психологічного простору. Суверенність проявляється у переживанні автентичності власного буття, доречності в просторово-часових і ціннісних обставинах життя, що сприяє прийняттю і впевненості людини в тому, що вона діє згідно з власними бажаннями і переконаннями. У психологічній літературі суверенність тлумачиться як особистісна характеристика, що виражається в глибокому пізнанні дійсності і освоєнні нею соціального середовища. Передумовою усвідомлення особистістю своєї суверенності є кристалізація «Я», зрілість емоційно-психологічного ставлення до світу, розвиток самосвідомості.

Психологічна суверенність є важливим показником стану кордонів психологічного простору особистості, порушення яких веде до прояву агресії та самозахисту і в той же час є причиною різних форм психічних порушень. Наприклад, порушення суверенності психологічного простору особистості можуть виявлятися як насильство над тілом, вторгнення на чужу особисту територію, використання речей без дозволу власника. За наявними у літературі даними суверенні особистості:

- мають високі показники соціально-психологічної адаптованості до оточуючої її дійсності, чудово орієнтуються в подіях;
- орієнтовані на сьогоднішній день, переживають тут і тепер момент свого життя у всій його повноті; відчують нерозривність минулого, сьогоднішнього і майбутнього, тобто бачать своє життя цілісно; депривовані особистості орієнтовані лише на один з відрізків тимчасової шкали (минуле, сьогоднішнє або майбутнє) і (або) мають дискретне сприйняття свого життєвого шляху;

- мають високий рівень суб'єктивного контролю над будь-якими значущими ситуаціями, вважають, що більшість важливих подій у їхньому житті є результатом їх власних досягнень, що вони можуть власну керувати, і, таким чином, вони відчують свою власну відповідальність за ці події і за те, як складається їхнє життя в цілому;
- незалежні в своїх вчинках, прагнуть керуватися в житті власними цілями, переконаннями, установками; вільні у виборі, не схильні до зовнішнього впливу («зсередини спрямована» особистість); депривовані залежні, несамостійні («ззовні спрямована» особистість), мають зовнішній локус-контроль;
- здатні до швидкого встановлення глибоких і тісних емоційно-насичених контактів з людьми, до суб'єкт-суб'єктного спілкування;
- прагнуть до домінування і відчують емоційну комфортність у будь-яких ситуаціях;
- цінують свої достоїнства, позитивні властивості характеру, поважають себе за них, приймають себе такими, які вони є.

Висновки. Отже, психологічну суверенність можна окреслити як якісну характеристику особистісного стилю людини, яка проявляється у здатності захищати та розвивати свій психологічний простір. Вона є формою суб'єктності людини, що дозволяє в різних формах спонтанної активності реалізовувати потреби, формуючи тим самим власний стиль життя. Суверенні особистості незалежні у своїх вчинках, орієнтовані на сьогоднішній день і здатні спрямовувати свій життєвий шлях.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Максименко С. Д. Психология личности / С. Д. Максименко. – К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
3. Нартова-Бочавер С. К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии / С. К. Нартова-Бочавер. – СПб. : Питер, 2008. – 400 с.
4. Похилько А. Д. Социокультурная автономность сознания: экзистенциально-антропологическое измерение / А. Д. Похилько. – Ростов-на-Дону: Изд-во СКНЦ ВШ «Актуальные проблемы современной науки», 2006. – 248 с.
5. Психология личности и образ жизни / Отв. ред. Е. В. Шорохова. – М. : Наука, 1987. – 219 с.

6. Сохань Л.В. Жизненная программа личности как способ сознательной организации жизнедеятельности / Л. В. Сохань, М. В. Кириллова // Стиль жизни личности. Теоретические и методические проблемы. – К., 1992. – С. 223–255.
7. Швалб Ю. М. Психологічні критерії визначення стилю життя / Ю. М. Швалб // Соціальна психологія. – 2003. – № 2. – С. 14–20.

Spysok vekorestanih dzherel

1. Abul'hanova-Slavskaja K. A. Strategija zhizni / K. A. Abul'hanova-Slavskaja. – M. : Mysl', 1991. – 299 s.
2. Maksymenko S.D. Psykholohiya osobystosti / S.D. Maksymenko. – K. : Vyd-vo TOV «KMM», 2007. – 296 s.
3. Nartova-Bochaver S. K. Chelovek suverennyj: psihologicheskoe issledovanie sub#ekta v ego bytii / S. K. Nartova-Bochaver. – SPb. : Piter, 2008. – 400 s.
4. Pohil'ko A. D. Sociokul'turnaja avtonomnost' soznaniya: jekzistencial'no-antropologicheskoe izmerenie / A. D. Pohil'ko. – Rostov-na-Donu: Izd-vo SKNC VSh «Aktual'nye problemy sovremennoj nauki», 2006. – 248 s.
5. Psihologija lichnosti i obraz zhizni / Otv. red. E. V. Shorohova. – M. : Nauka, 1987. – 219 s.
6. Sohan' L.V. Zhiznennaja programma lichnosti kak sposob soznatel'noj organizacii zhiznedejatel'nosti / L. V. Sohan', M. V. Kirillova // Stil' zhizni lichnosti. Teoreticheskie i metodicheskie problemy. – K., 1992. – S. 223–255.
7. Shvalb Yu.M. Psykholohichni kryteriyi vyznachennya stylu zhyttya / Yu.M. Shvalb // Sotsial'na psykholohiya. – 2003. – # 2. – S. 14–20.

O.D. Hlavinska. Analysis of psychological sovereignty as a phenomenon of personality-based style. The relevance of the problem of the sovereignty of the personality is analyzed in the article. The philosophical and psychological content of the problem as a significant component of existence that defines the strategy of a person's life is presented. The theoretical platform is defined and it is proved that the category of «personality-based sovereignty» requires psychological, physiological and socio-cultural clarification. The diversity of views concerning the content, nature and functions of personality-based sovereignty is compared. The personality-based sovereignty is defined firstly in psychology with the concepts of «authenticity», «autonomy», and later – «sovereignty». In most cases, the concepts are viewed more as synonyms, and concepts that have their own volume and phenomenology. It is stated that the achievement of psychological sovereignty (personality-based autonomy)

determines the perspective of the study of the personality's psychological space and incorporating the complex of physical, social and psychological phenomena which a person identifies himself with (territory, personal items, social preference, installation). Therefore, sovereignty can be regarded in relation to the different dimensions of psychological space. Sovereignty is manifested in the experience of authenticity of our own existence, relevance in spatial-temporal and axiological circumstances of life that promotes the adoption and confidence of people that acts in accordance with their own desires and beliefs. The psychological sovereignty is characterized as socio-psychological construct which is the condition and result of productive activities in different fields. Therefore it can correlate with objective and subjective indicators of life success, adequate to age stage and concrete life style of a person. Thus, the psychological sovereignty can be interpreted as a qualitative characteristic of the personality-based style of the person, which manifests itself in the ability to protect, develop and expand their psychological space.

Key words: personal sovereignty, psychological space of the personality, autonomy of the personality, the crystallization of «Me», independence of personality-based style.

Received January 11, 2016

Revised January 28, 2016

Accepted February 26, 2016

УДК 159.94.343.9-057.163

С.О. Дєніжна

k_ppp@ukr.net

М.О. Сова

k_ppp@ukr.net

Психологічна підготовка працівників правоохоронних органів до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях

Dienizhna S.O. Psychological training of law enforcement officers for professional activity in extreme situations / S.O. Dienizhna, M.O. Sova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 99–115.

S.O. Dienizhna – the scientific contribution of the co-author is 50% ,

M.O. Sova – the scientific contribution of the co-author is 50% .